

ADALÉKOK A VÉGSZÜKSÉG FOGALMÁHOZ

MÉSZÁROS Ádám Zoltán
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

1. Alapvetés

Hatályos büntetőkódexünk a végszükséget korábbi jogtörténeti hagyományainkra támaszkodva határozta meg. A fogalmi elemek egy részét már a Csemegi-kódex tényállása is tartalmazta, így a veszély közvetlensége, másként el nem háríthatósága, annak előidézésében való vétlenség és az elhárító magatartás valamifajta arányossága időtálló követelményeket jelentenek az ilyen helyzetbe sodródó személlyel szemben. A kezdeti és napjainkra talán lecsendesülő polémiák nem is ezen kérdéskörökre fókuszáltak, hanem inkább a jogintézménynek a büntethetőségi akadályrendszeren belüli erkölcsi legitimitációja körül zajlottak. Ennek tudható be a kezdeti szűk körű, szigorú szabályozás, amely fokozatosan enyhült, nagyobb cselekvési szabadságot engedve a veszélyhelyzetben lévő számára.

A korábban hatályos 1978. évi Btk.-hoz képest jelentősen szélesedett a kizáró ok alkalmazhatósági köre, ugyanis arányos a védelmi cselekmény már akkor is, ha az elhárítandó veszélyhez képest azonos sérelmet okoz a végszükségben lévő. A szakirodalomban megfogalmazódott olyan vélemény is, amely paradigmaváltásként definiálta¹ a fenti nóvumot, mely inkább a Btá.-ban illetve az 1961. évi Btk.-ban meghatározott arányossági mércéhez való visszatérést jelenti. Teljes, a végszükséget alapjaiban újraprendező szabályozásról túlzás lenne szólni, véleményem szerint a jelenlegi paradigmán belül esetlegesen felmerülő anomáliák feloldhatóak a jogtudomány és a jogalkalmazói gyakorlat segítségével.

A jogirodalomban elsősorban az élet kioltásával járó elhárító magatartások arányossági vizsgálatára helyeződik a fő hangsúly, de a veszélyhelyzet fent említett, a gyakorlat által kevésbé tárgyalt fogalmi elemeinek helyes irányú értelmezése, továbbfejlesztése a jogalkalmazásra serkentőleg hathat. Továbbá érdemes megvizsgálni az elhárító magatartás egyes kérdéseit, ugyanis csak így ítéltető meg egységesen a végszükségi cselekmény.

¹ BLASKÓ Béla: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Rejtjel, 2013. 240.

Hazánk judikatúrájában a végszükség elemeinek kifejtésére ritkán került sor, annak ellenére, hogy az ilyen vagy ehhez közeli esetek nagyobb számban fordulnak elő az életben. Ugyan a magyar jogirodalom számos forrása vizsgálja a végszükség téma körét, de szükségesnek tartom bemutatni az elméleti koncepció kifejtése során a common law gyakorlatát, mivel álláspontom szerint további adalékokkal szolgálhat a hazai jogtudomány és jogfejlesztés számára. Ennek lehetőségét a végszükség jogintézményének sajátossága adja, hiszen a kontinentális jogrendszerhez tartozó országokéval azonos élethelyzeteket fed le az angolszász büntetőjogban is. Az alábbiakban a jogalkalmazó szempontjából jelentősnek tekinthető kérdésekre a megtartandó hagyományokat és az új irányokat felvázolva térek ki.

2. A végszükségi veszélyhelyzet

Napjainkban a tudomány és a technológia fejlődésével egyre jobban fokozódik azoknak a veszélyforrásoknak a száma, amelyek a társadalom minden tagját veszélyeztethetik. A végszükségi veszély egy kvalifikált veszélyhelyzet, mert elismeri a közvetlen és másként el nem hárítható veszély elhárításához való jogát az ilyen helyzetbe sodródó személyek számára, ami azonban nem lehet parttalan, ezért figyelembe veszi a sérelmet szenvedett fél szempontjait is. A két érdek között egyensúlyt teremtő szabályozás kialakításához szükséges objektív és szubjektív feltételeket is megfogalmazni.

Egy cselekmény büntetendősége a jogalkotó azon értékelését juttatja kifejezésre, hogy a törvényi tényállásban megjelenített valamely magatartást mások személyére vagy jogaira, illetve Magyarország Alaptörvénye szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjére nézve sértőnek, vagy veszélyesnek tart. A jogellenességet kizáró végszükség esetében a cselekmény büntetlenségét annak sajátos természete biztosítja, melynek során a külső, objektív tények vizsgálata a hangsúlyos. Wlassics Gyula találóan jegyzi meg:² ha mások életét vagy vagyonát veszélyeztetjük, az a tények hatalmának elismerése a büntetőjogban. A veszélyben lévő azon külső kapcsolatát (helyzetét) kell vizsgálni, amely a külvilág egyéb tárgyaival vagy más emberekkel szemben fennáll. Indifferens az ilyen helyzetben lévő arra vonatkozó ismerete, hogy a cselekménye kifejtésekor ő vagy egy harmadik személy végszükségben volt-e. Ezt a tételt látszik alátámasztani a bírói gyakorlat is. A Legfelsőbb Bíróság EBH. 2001.391. számon közzétett döntésében megállapított tényállás szerint a terheltek a volt Jugoszlávia területéről főként albán nemzetiségű személyeknek a Magyar Köztársaság határának meg nem engedett módon történő átlépéséhez nyújtottak anyagi ellenszolgáltatás fejében segítséget, a menekültek ugyanis arra hivatkoztak hogy a vádbeli időszakban – a Koszovó területén zajló események miatt – életük veszélyben volt. Habár jelen ügyben a bíróság egyéb okból nem állapított meg büntetendőséget kizáró okot, álláspontja szerint az elkövetők motivuma közömbös, a törvényi feltételek fennállása esetén tehát a végszükség adott esetben annak javára is megállapítható, aki vagyoni haszon reményében, vagy ellenében vállalkozott a segítségnyújtásra, így teszem

² Wlassics Gyula: *Büntetőjogi jegyzetek*. Budapest, Politzer, 1892. 365.

hozzá akár a végszükségi veszély tudatának hiányában is.³ Sőt beleegyezéshez sem köthető a harmadik személy részéről történő segítségnyújtás.

Fenti eseti döntésben kifejtett állásponttal ellenkező megállapításra akkor helyezkedhetnénk, és az elkövető bűnös szándéka akkor lehetne büntethető, ha a finális bűncselekménytanra jellemező koncepció szerint vizsgálánánk a kérdéskört. Azaz ha a szándékot, mint a cselekmény irányának meghatározóját a jogellenességbe ültetnénk, és a végszükségi helyzet fennálltát teljes mértékben szubjektív szempontok szerint kellene megítélni. Ezen értelmezés elfogadása a társadalomra hasznos magatartások gyakorlásának vetne gátat, amit nem tartok indokolhatónak.

A szubjektív szempontok vizsgálatát a jogalkotó kifejezetten a Btk. 23. § (2) bekezdése szerinti bűnösséget kizáró végszükség keretében teszi lehetővé, de kizárólag az elhárító magatartás arányossági korlátjának az elkövető ijedtsége vagy menthető felindulása folytán történt túllépése esetén. Álláspontom szerint a jogintézmény visszaélészerű alkalmazásának megakadályozására a veszély előidézésben való vétlenség követelménye nyújt megfelelő garanciát.

A Legfelsőbb Bíróság EBH. 2011.2395. számon közzétett döntésében a végszükség közös, egyben időrendi jelentőséggel bíró, objektív elemének tekintette azt, hogy a veszélyből mentő magatartást közvetlen és másként el nem hárítható veszélynek kell megelőznie. Ez a két feltétel a szükségesség kérdésre ad választ, azonban tartalmukat illetően eltérnek a jogos védelmi helyzet során megkívánttól. A teljesség kedvéért, tágabb értelemben a végszükségi veszélyhez sorolandó annak előidézésében való vétlenség is, mint negatív feltétel. Fenti objektív feltételeket azonban a veszélyben lévőktől elvárható magatartás fényében kell értelmezni.

A common law gyakorlatában kísérletet tettek az utóbbi időben arra, hogy a fenti tételt és magának a végszükségnek határait kitágítsák. A Re F ügyben a tényállást egy mentálisan sérült nő beleegyezése nélkül végrehajtott sterilizációja képezte.⁴ A bíróság szerint a páciens teherbe esése esetén, pszichikai és fizikai szempontból is súlyos veszélynek lett volna kitéve, így nagyobb érdek fűződött a megelőző eljárás elvégzéséhez. Véleményem szerint az orvosi beavatkozások külön jogszabályban meghatározott feltételek esetén igazolhatóak, de jelen ügyben a fogalmi elemek hiánya miatt a végszükségi helyzetre való hivatkozás alaptalan volt. A feltevésen alapuló, belekontárkodó vagy akár még jóhiszemű célok érdekében végrehajtott cselekmények is szétfeszíthetik jelen kizáró ok kereteit. Csak utalok arra, hogy a hivatásbeli jogok gyakorlása, kötelezettségek teljesítése (de lege artis) sui generis jogellenességet kizáró oknak tekinthetőek.

³ Tokaji Géza ugyanerre az álláspontra helyezkedik a jogos védelmet illetően, az általa említett eset szerint: aki a járdán szabálytalanul kerékpározva, az utcasarkon felbukkanó támadót elüti, s az így okozott sérüléssel akadályoz meg egy élet elleni támadást, társadalmilag hasznos magatartást tanúsít. TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1984. 253–254.

⁴ Michael J. ALLEN: *Textbook on criminal law*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 199.

2.1. A közvetlenség

Objektív ténykérdés a közvetlenség fogalma. Az elkövető szubjektív szempontjai kívül esnek a jogalkalmazói értékelésen, ezért a téves feltevésen alapuló cselekményeket a Btk. 20. §-a szerint kell megvizsgálni (vélt végszükség). A veszély azonban relatív, mivel büntetőjogilag személyek és dolgok relációjában értelmezhető és minőségileg differenciált is a veszélyben lévőhöz való távolságát illetően. A jogtudomány álláspontja szerint a veszély akkor közvetlen, ha önmagában képes a sérelmet jelentő eredményt kiváltani, azaz ha térben és időben behatárolt.⁵ Ha tehát abszolút ki van zárva a sérelembe fordulás lehetősége, végszükségről nem beszélhetünk.

A végszükségi veszély távolságát illetően tovább differenciálható, például a common law jogirodalma különbséget tesz közvetlen (immediate) és közvetlenül fenyegető (imminent) veszély között. Álláspontom szerint utóbbi megfogalmazás a cselekvési szabadságot ésszerű módon szélesíti, mivel nem kell bevárnia az amúgy teljes bizonyossággal bekövetkező sérelmet. Az alábbiakban ezen tétel alátámasztására térek ki. Az angol bíróság a Cope v. Shape ügyben a birtokháborítás vádja alól végszükség címen mentette fel azt a mezőőrt, aki a szomszédos telken kiütött tűz tovább terjedésének megakadályozása céljából hatolt be a területre. Ugyan cselekménye objektíve szükségtelen volt, hiszen időközben a tulajdonos személyzete eloltotta a tüzet, de a bíróság szerint tényleges és közvetlenül fenyegető veszély hatása alatt cselekedett.⁶

A fogalom esszenciáját jól szemlélteti a Gerőcz Kálmán által említett eset, miszerint ha egy színháznak még csak egy kis része lángol, az onnan menekülő és egymást agyontaposó nézők végszükségben cselekszenek.⁷ Habár közvetlen veszélyben a terem más részén helyet foglalók még nem voltak, de a káros eredményhez vezető okfolyamatok elindultak, és a gátló okok is elhárultak. A tűz terjedése tipikusan ilyen, de az időjárási körülmények is azok lehetnek. Így ha a Grönlandon sielők egyikének a sítalpa eltörik, a másik személy sítalpáért vagy megtartásáért zajló küzdelem a végszükség szabályai szerint ítélendő meg,⁸ ugyanis a biztos fagyhaláltól történő megmenekülést célozza.

Jóval nehezebb azoknak az eseteknek az elbírálása, amelyeknél orvosi, biológiai vagy egyéb tudományos szakértelmet igényel a veszély távolságának meghatározása.

Claus Roxin által említett, veszélyáthárításon alapuló példa szerint végszükségi cselekménynek kellene tekinteni azt is, ha a gyógyíthatatlan betegségben szenvedőt azért öl meg egy harmadik személy, hogy szerveinek átültetésével más emberek életét megmentse.⁹ Habár a recipiens közvetlenül fenyegető életveszélye és az egyéb feltételek fennállta tartalmilag megalapozná a végszükségre való hivatkozást, a hazai

⁵ PINTÉR Jenő: *A veszély fogalma és jelentősége a büntetőjogban*. Budapest, KJK, 1965. 86.

⁶ WILLIAMS GLANVILLE: *Criminal law the general part*. London, Stevens, 1953. 571.

⁷ GERŐCZ Kálmán: *A büntetőjogi végszükség*. Budapest, 1914. 260.

⁸ GÁRDUS Ferenc: *A végszükség a magyar büntetőjogban*. Miskolc, Ludvig I. Nyomda, 1938. 63.

⁹ CLAUDIUS ROXIN: *Höchstrichterliche Rechtsprechung zum Allgemeinen Teil des Strafrechts*. München, Beck, 1998. 168–169.

viszonylatban mégsem ezen okból, hanem az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben meghatározott speciális követelmények szerint ítéendő meg a cselekmény jogellenessége és zárható ki a Btk. 175. §-ba ütköző emberi test tiltott felhasználásának a büntette. Alkalmazva a jogellenességet kizáró okok körében is érvényesülő *lex specialis derogat legi generali* elvet a Roxin által említett eset nem esik jelen kizáró ok körébe.

A fentebb ismertetett esetek alapján főként veszélyközösségi esetekben igazolhatónak tartom közvetlenül fenyegető veszélyre alapítani a végszükségi helyzet meglétét.

2.2. A másként el nem háríthatóság

További elemét képezi a veszélynek, annak másként el nem háríthatósága, amely azt a követelményt jelenti, hogy kizárólag egy a Btk. Különös Részébe foglalt törvényi tényállás tanúsításával lehessen a veszélyt elhárítani. Szigorúan objektív szempontból egy veszély elhárítására számtalan mód állhat rendelkezésre, ezért a veszélyben lévőttől való elvárhatóság is a vizsgálat tárgyát képezi, azonban minden esetben gondos mérlegelés szükséges ennek megállapításához. A fogalom azonban nem értelmezhető úgy, hogy minden esetben kötelező lenne a legkisebb sérelemmel járó elhárítási módot választani.

Álláspontom szerint a gyakorlat és a jogirodalom ellentmondásos e téren, ugyanis széles értelmezési lehetőséggel kecsegtet a fogalom meghatározás, a legtöbb jogesetben e feltétel hiánya miatt mellőzik a végszükség megállapítását. A BH 1993. 336. számú eseti döntésben a bíróság végszükség címén mentette fel azt a közepes fokú ittas vádlottat, aki a súlyos sérülést szenvedett, azonnali műtétet igénylő apósát más lehetőség hiányában a közeli kórházba szállította. Másként el nem hárítható veszélynek tekinthető így az, hogy a községben nem volt orvosi ügyelet, körzeti rendőr, a postánál lévő telefon nem működött, valamint az is, hogy a vádlott közeli rokona sem vállalta a gépjárművezetést.

A BH 1997. 323. szám alatt közzétett eseti döntés a fenti megállapításomat látszik megerősíteni. Az irányadó tényállás szerint a vádlott a társasház bejárati ajtajának zárszerkezetét abból a célból rongálta meg, hogy a lakásra érkező orvos ill. gázszerelő bejutását megkönnyítse. A bíróság szerint a vádlottól az adott körülmények között feltétlenül elvárható lett volna, hogy az odaérkezőket az épület kapujában bevárja és beengedje őket a kapuhoz tartozó kulccsal. Tehát az objektíve létező alternatív veszély elhárítási mód „nem gyakorlását” rötta a jogalkalmazó a vádlott terhére.

Külföldi jogirodalomban megfogalmazott vélemény szerint a szükségesség bizonyíthatósága, azaz a veszély másként el nem háríthatósága képezi a vádlottakk részéről a legnehezebb feladatot. Egy dán eset tényállása szerint 1933-ban egy német állampolgár, aki aktív tagja volt a német kommunista pártnak, a Németországban lezajló ismert politikai körülményekre tekintettel hamis útlevelel lépett be Dánia területére, álláspontja szerint életének megmentése céljából. A dán bíróság azonban, a

vádlott cselekményét nem tartotta szükségesnek ahhoz, hogy életének vagy vagyonának veszélyét elkerülje.¹⁰

Tekintettel a széles értelmezési lehetőségre, a végszükség keretének tévedésből történő túllépése a legtöbb esetben a másként el nem háríthatóság követelményének megsértésén alapszik. A Kúria által megállapított tényállás szerint az erősen hullámozó Dunán a Mohácsi-szigetre hajózó ladikban a sértett és a vádlott miután szóváltásba keveredtek, dulakodni kezdtek egymással, és közülük a sértett a folyóba esett. A Duna sodrásából saját életét menteni szándékozó sértett ezután úgy kapaszkodott a ladikba, hogy annak széle már csak pár ujjnyira volt a vízfelszín felett, és közvetlenül a csónak felborulásával fenyegető veszélyt idézett elő a benne lévő vádlott és egy ott lévő harmadik személy vonatkozásában. A vádlott ennek elhárítása céljából a lapáttal, nagy erővel a sértett fejére ütött, aki eszméletét elvesztette és halálát a fulladás idézte elő. A Kúria halált okozó testi sértés büntetőjében találta bűnösnek a vádlottat. Álláspontja szerint kötelessége lett volna enyhébb elhárítási módot választani, azaz a csónak széléről lefejtteni vagy ráütni a sértett kezére.¹¹ Figyelemmel arra, hogy ijedségből vagy menthető felindulásból elkövetett cselekmények közül csak az arányos elhárítási mód túlhágása zárják ki az elkövető bűnösségét, dogmatikai szempontból érdemesebb lenne azt általánosabban, a végszükség összes fogalmi elemét magába foglaló módon meghatározni. Érinti a másként el nem háríthatóság kérdését a szociális körülmények miatt elkövetett bűncselekmények köre. A *Constitutio Criminalis Carolina* az éhség miatt elkövetett lopást a fenti kizáró ok egyedi esetként kodifikálta, ami hosszú időn keresztül hazánk joggyakorlatára is alakítólag hatott. Habár a büntetőkódexek megjelenésével és a fogalmi elemek letisztulásával egyértelművé vált, hogy az ilyen esetekben nem beszélhetünk végszükségről, azonban gyakorlatban találhatóak ellentmondásos példák.

A méltányos büntetés kiszabási gyakorlatot erősíti és nem a fogalmi elemek maradvékta vizsgálatára helyezkedett a Kúria az 1897.3790/B. számú döntésében. A bíróság tűzifa lopás vádjára alól mentette fel azt a szülőt, aki cselekményét gyermekei érdekében, azok életének megmentése miatt követte el. Hasonlóan elvi alapon áll az a külföldi jogeset, amely megengedhetőnek tartja a végszükségre való hivatkozást, ha a szegény családapa abból a célból tulajdonít el a patika vitrinjéből egy üveg aszpirint, hogy felesége emelkedő lázát csillapíthassa.¹² Mindkét esetben megállapítható, hogy az elhárító cselekmény az arányossági követelményeknek megfelelő, ugyanis az élet megmentése és a vagyoni javak kerültek kollízióba egymással, de véleményem szerint a végszükségi veszélyhelyzet, mint előfeltétel nem állt fent. A szegénység ugyanis, mint szociális körülmény, ténykérdés, melyből előre kiszámítható negatív következmények származhatnak, ráadásul bűncselekmény elkövetése nélkül szociálpolitikai eszközökkel is orvosolható. A probléma megoldására nem a büntetőjog, ha-

¹⁰ Knud WAABEN: *Criminal Responsibility and the Quantum of Proof*. <http://www.scandinavianlaw.se/pdf/9-8.pdf>

¹¹ MENDELÉNYI László: Büntetőjog Tára, LXXXIV. kötet, Budapest, 1932. 113-114.

¹² Luis Cousino MAC-IVER: *Derecho penal chileno, Parte General II*, Santiago de Chile, Jurídica de Chile, 1979. 359.

nem az állam hivatott. Az arányosságot és a szükségességet tehát tartalmi és időbeli síkon is külön kell választani és vizsgálni a cselekmény elbírálásakor.

A common law gyakorlatában is felmerült hasonló kérdésben Lord Denning bíró a Southwark London Borough Council v Williams ügyben¹³ fejtegette ki jogpolitikai érveit. A tényállás szerint hajléktalan személyek, mint önkényes lakásfoglalók költöztek be üresen álló önkormányzati ingatlanba, majd végszükségre hivatkozással ellenálltak a kilakoltatás ellen. Álláspontja szerint, ha egy éhezőnek megengednénk, hogy lopjon, akkor egy olyan ajtót nyitnánk ki, amelyen keresztül bármilyen jogellenes magatartás beléphet.

2.3. A veszély előidézésében való vétlenség

A veszély előidézésben való vétlenség tágabb értelemben a végszükségi veszélyhelyzethez kapcsolódó negatív előfeltétel. Már a 2006. évi kodifikációs javaslat is úgy foglalt állást, hogy nem az elhárító magatartás keretein belül vizsgálendő fogalomról van szó,¹⁴ sokkal inkább a veszély származottságára ad választ. Ezért az új Btk. már a végszükség megállapítását kizáró (3) bekezdésben helyezi el a veszély előidézőjének a felelősségére vonatkozó rendelkezést. A vétkes előidézés az egyén bűnösségét jelenti, annak szándékos és gondatlan alakzatát, így nem csak az elkövető lelki, pszichés folyamatait, hanem részben normatív elvárhatóságát (szemrehányhatóságát) is vizsgálni kell.

A veszély előidézésének természetére vonatkozóan Jesus-Maria Silva Sanchez professzor az európai jogalkotásban a következő három álláspontot különítette el.¹⁵ Az első, amely az akarat szabadságán alapszik, abban az esetben tekinti vétkesnek az elkövetőt, ha cselekménye végszükségi veszélyhelyzet kialakulására irányult, azaz ha tudta vagy tudnia kellett volna, hogy ebből közvetlen és másként el nem hárítható veszély származik. Egyetértve a fenti állásponttal hozzáteszem, hogy az okozatosság is e szempontok alapján alakul. Azon feltételek tekinthetők adekvátnak, amit az elkövető ismert vagy ismernie kellett volna (ami a terhére róható), az eredmény kialakulásában szerepet játszó egyéb okok nem alapozzák meg a felelősséget.

Más doktrína a szándékosságot emeli a kérdés középpontjába. Eszerint a veszély előidézése mindig intencionális, szándékos magatartáson alapszik és a bűnösség is ehhez igazodik. Véleményem szerint ez a megközelítés kizárólag azon országok jogrendszerében nyerhet teret, ahol a szándékosság az egyedüli vétkes előidézési mód, így hazai viszonylatban súlytalannak tekinthető az elmélet.

Végül az actio illicita in causa esetére térek ki, ugyanis a magyar jogirodalomban a szerzők nagy része méltányossági okokból igazolhatónak tartaná törvényi szinten való megjelenítését. Lényegét tekintve azt a követelményt fogalmazza meg, hogy a gondatlanságból előidézett veszélyhelyzetekben, a beállott eredményért gondatlan

¹³ ALLEN i.m. 204.

¹⁴ Jesus-Maria Silva SANCHEZ: *Sobre el estado de necesidad en Derecho penal español*. Madrid, Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales (ADPCP), 1982. 680–681.

¹⁵ SANCHEZ i. m. 685.

bűncselekményért feleljen az elkövető, függetlenül az elhárító magatartás bűnösségi alakzatától. Utóbbi koncepció elfogadása esetén azt a sofőrt, aki az egyirányú utcába negligens módon behajt és az éppen szembejövő motorkerékpárral való összeütközést úgy hárítja el, hogy szándékosan az út bal szélére kanyarodva az ott lévő juhok közül többet is halálra gázol, csupán gondatlanság terhelné.¹⁶ Dogmatikai indoka az első, körülményt alapozó (veszélyt előidéző) cselekmény felelősségi alakzatának átszállásán alapul, ami uralja az utána következőt. Úgy vélem, hogy nem helyes a két magatartást és az azért való felelősséget összemosni, ugyanis az első cselekmény arra a ténykérdésre ad választ, hogy megnyílhat-e a végszükségi helyzet. Ennek hiányában a bűncselekményt megvalósító második cselekményt és annak bűnösségi alakzatát lehet vád tárgyává tenni. Kriminálpolitikai célból a jogalkotó azonban többféle módon méltányolhatja az ilyen helyzeteket.

Erre vonatkozólag Bodnár M. László az európai büntető kódexek gyakorlata alapján három fajta szabályozási módot tart elképzelhetőnek.¹⁷ (a) Kizárólag a szándékos veszélyokozás zárja ki a végszüksége való hivatkozás lehetőségét; (b) ha az elkövetőt gondatlanság terheli, úgy korlátlanul enyhíthető legyen a büntetése; (c) a fent ismertetett *actio illicita in causa* esete. Álláspontom szerint a vétkes veszély előidézés során kifejtett elhárító cselekmények mindegyike büntetendő, hiszen az amúgy is ártatlant sújtó sérelemnek méltánytalan forrása lenne az elkövető szórakozottsága vagy nemtörődömsége. Ráadásul a különös részben megfogalmazott törvényi tényállások gondatlan alakzata nem minden esetben büntetendő, csak akkor, ha a jogalkotó *expressis verbis* így rendeli, ezért a (c) pontban írt javaslat sok esetben nem méltánylást, hanem büntetlenséget jelentene. Léteznek természetesen olyan igazolható esetek, amikor a vétkességi alakzatra (gondatlanságra) a büntetés kiszabása során figyelemmel kell lenni, akár a korlátlan enyhítés lehetőségével. Például ilyen méltányolható helyzetnek fogadhatóak el a harmadik személy által előidézett veszélyhelyzetek, így annak a gyógyszerésznek a helyzete, aki miután figyelmetlenségéből a gyógyszer helyett ciánt tartalmazó anyagot adott el vásárlójának, a szomszédja gépjárművét annak engedélye nélkül azért veszi igénybe, hogy időben megakadályozza a méreg bevételeit.¹⁸

3. Az elhárító magatartás arányossága

A végszükségi helyzethez szorosan kapcsolódik az elhárító magatartás és annak arányossági követelménye, amely tisztán objektív jellegű. Hazánk bűncselekményfogalmából levezethető tétel, hogy szándékon kívüli arányos sérelem okozása is – az egyéb feltételek megléte esetén – kizárja a materiális jogellenességet.

Végszükség esetén a tényállásszerű elhárító magatartások gyakorlása, a törvény által szűkített körtől eltekintve mindenkit megillető jogosultság. A Btk. 23. § (3) bekezdése szerint nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély

¹⁶ SANCHEZ i. m. 685.

¹⁷ BODNÁR M. László: *A végszükség a büntetőjogban*. Szeged, Jate, 1981. 35.

¹⁸ LUIS CABRAL: *Compendio de Derecho penal. Parte General*. Buenos Aires, Abeledo-Perrot, 1987. 111.

vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége. Álláspontom szerint azzal, hogy a törvény bizonyos (pontosan meg nem határozott) hivatást üzöket eleve kizár a személyi köréből, az élethez való jog érvényesülését korlátozza. A kérdés, hogy a közérdek és az állam által megkívánt szükségletek (közbiztonság, katasztrófa, háború) igazolhatják-e a fenti restrikiót. Részben természetesen igen, de a jelenlegi megfogalmazás túlságosan tág és általános, ezért de lege ferenda rögzíteni kellene, hogy az életveszéllyel járó, kivételes és közérdekű jellegű foglalkozás önkéntes elvállaláson alapuló gyakorlása felel meg az alapjogi követelményeknek. Azonban ilyen esetekben a kockáztatott jogi tárgygal (amire az elvállalás szól) homogén (arányos) jogi tárgy megmentése keletkeztethet veszélyvállalási kötelezettséget. Így például nem kötelezhető arra a tűzoltó, hogy egy lángoló üres épületből nagy értékű festményeket saját élete árán is megmentsen.

Az elhárító magatartás egyetlen feltétele, hogy arányos legyen. Az új Btk. nyomán azt a követelményt jelenti, hogy a veszélyben lévő cselekménye nem okozhat nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett. Bizonyos európai büntető törvénykönyvek¹⁹ ettől eltérően az arányos elhárítási mód pontos kereteit nem jelöli ki, hanem a jogos védelemhez hasonlóan a jogalkalmazóra bízta annak megállapítását, hogy az egyedi eset körülményeinek mérlegelése alapján az elhárító cselekmény igazolható-e. A kimért arányossági mérce jogállami biztosíték, hiszen az ártatlant sújtó végszükségi cselekmény, amely alapjogi sérelemmel is járhat, csak előre meghatározott szigorú feltételek esetén nélkülözheti a materiális jogellenességet. Véleményem szerint az azonos sérelemokozás lehetőségének törvényi deklarálása egy olyan objektív követelményt fogalmaz meg, amely egyértelmű irányt mutat a bíróságok számára.

Az arányosság heterogén jogi tárgyak összeütközésekor (például az élet és vagyon) fogalmilag könnyen megállapítható, a jogirodalomban és a külföldi judikatúrában homogén jogi tárgyak kollíziója, különösen egymással szemben álló életek esetén, vitatott megítélésű.

Welzel szerint a keresztény erkölcsi tanok által meghatározott szemléletünknek ellentmond, ha a dolgok megóvására szolgáló kisebb rossz elvét alkalmazzuk.²⁰ A szerző ezt a jogrendszert megalapozó kultúrkör erkölcsi alapjaiból vezeti le, egy deontológiai irányzatot képviselve.

A common law korábbi gyakorlata is ezt az álláspontot erősítette a Dudley and Stephens és a U.S. v. Holmes ügyben lefektetett azon elvek szerint, hogy a végszükségi helyzet más ember megöléséhez soha nem szolgálhat igazoló okként. A hazai jogirodalomban is található az új Btk. megváltozott arányossági korlátjának tükré-

¹⁹ Például a finn és a svéd Btk.: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁰ NAGY Ferenc: A végszükségről európai kitekintéssel. In: GELLÉR Balázs (szerk.): *György Kálmán ünnepe kötet*. Budapest, KJK Kerszöv, 2004. 445.

ben a fenti állásponttal egyező, de kisebbségi nézet.²¹ Ezen Btk. kommentár²² szerzői, mivel az arányosság kérdését etikai és alkotmányos szempontok szerint kívánják vizsgálni, és szerintük az élet megmentésével csak testi sértés vagy vagyoni kár okozható, úgy vélik, hogy az emberi élet nem számszerűsíthető, ezért az arányosság csak a vagyoni sérelmeknél érvényesíthető.

Az alkotmányos elvekre történő hivatkozást nem tartom helytállóknak. Az Alkotmánybíróság a 23/1990. (X. 31.) Ab. határozatban és az azt követő az élethez való jog érvényesülését vizsgáló határozataiban lefektette az élet korlátozásának önkényes eseteit, például a halálbüntetést vagy az aktív eutanáziát. Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák fenti határozathoz fűzött párhuzamos véleményükben kifejtették, hogy azonos értékek egymással versenghetnek, ilyenkor csupán helyzeteket rendez a törvényhozó, ami nélkülözi az önkényességet. Sólyom László alkotmánybíró párhuzamos véleményében más indokok alapján, de a végszükséget szintén az élethez való jog korlátozható esetének tekintette. Az Alkotmánybíróság már a 11/1992. (III. 5.) Ab. határozatban is kifejtette, hogy a büntető jogszabályok alkotmányosságát nem csupán az Alkotmányban kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákkal kell mérni. Számos más alapelv és alapjog is irányadó, így a testület gyakorlata is, ami alátámasztja azt, hogy a Btk. tárgyalt törvényhelye azon szűk esetkörök egyikét jelenti, amikor az élet korlátozható. Habár ilyen jellegű végszükségi cselekmény a magyar jogtörténetben még nem fordult elő, a jövőt illetően véleményem szerint nem lehet cél *contra legem* gyakorlat kialakítása.

Annál is inkább igaz ez a tétel, ha szem előtt tartjuk azt az axiómát, hogy senkitől sem várható el, hogy az életét veszélyeztető helyzetben tétlen maradjon. Nem az altruista hős a Btk. végszükségi emberképe. Véleményem szerint társadalomra hasznos, ha engedélyt adunk az egyik személy megmentésére, mint inkább mindkettőt veszni hagyjuk, de lévén, hogy az emberi életek minőségileg azonosak (egyformán értékesek és védendők), csak számszaki módon dönthető el az elhárító magatartás arányossága. Így például, ha egy égő ház felső részében rekedt emberek egyetlen, kis nyilvános menekülési lehetőségét egy köztisztelőben álló férfi elzárja, mert nem képes leereszkedni azon, őt a mélységbe taszító közveszélyes egyén cselekménye nem büntetendő, ugyanis utat nyit saját maga és mások megmentéséhez.²³

A külföldi gyakorlat, így a common law ítélkezési gyakorlata is, az élet kioltásával járó végszükségi cselekmények terén jóval ellentmondásosabb, mint a korábbiakban, és az abszolút elutasító, fent említett doktrína árnyaltabbá vált, amit az alábbiakban ismertetendő esetek is alátámasztanak.

²¹ BLASKÓ i. m. 240–241. művében és BELOVICS Ervin: *Büntetőjog* (Budapest, HVG-Orac, 2012. 257.) című az új Btk. alapján írt tankönyvében az élet megmentése vonatkozásában is alkalmazhatónak tartják az új arányossági mércét.

²² HEGEDŰS István – KARSAI Krisztina: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2013. 93.

²³ GÁRDUS i. m. 39.

A Kitson ügyben²⁴ már felmerült olyan jogos elvárás, hogy az élet megmentése a végszükség szabályai szerint legyen megítélhető. Az eset tényállása szerint miután Mr. Kitson ittas állapotban utasként elaludt egy gépjárműben, arra ébredt, hogy a dombról az autó gurulni kezd a sofőr távollétében. Az életveszélyes helyzetet úgy hárította el a vádlott, hogy biztonságos helyre kormányozta, irányította a gépkocsit. Az ittas vezetés miatt indult eljárás során, Lord Denning bíró gratulált a vádlottnak és kiemelte, hogy cselekménye számos gyalogos és saját maga életét mentette meg. Mindezek ellenére a bíróság bűnösnek találta a vádlottat és elutasította a végszükségre való hivatkozást, végtére is aránytalan elvárást megfogalmazva.

A Herald of Free Enterprise²⁵ hajó, a fedélzetén lévő 193 utassal és személyzettel együtt a Belgium partjainál lévő Zeebrugge kikötő közelében süllyedni kezdett. Az egyetlen menekülési útvonalat jelentő kötélhágcsón azonban egy személy félelmében egyik irányba sem tudott elmozdulni, elzárva az utat a többi utastól. Miután eredménytelenül próbálták rábírní, arra hogy mozduljon meg, a helyszínen lévő hivatalos személy a hozzá közelebb állókat utasította arra, hogy lökjék le. Az életét veszített személy vonatkozásában felelősségre vonásra nem került sor, elismerve azt a nagyobb szükségét, amelyet a többi személy élete jelentett.

A Re A ügyben²⁶ a bíróság már kifejtette azokat a követelményeket, amelyek a végszükségre való hivatkozás feltételeit jelentik, köztük azt is, hogy az okozott sérelem nem lehet aránytalan az elhárított veszélyhez képest. A tényállás szerint „A” és „B” szíami ikerpár egészségügyi állapota miatt szükségessé vált műtéti beavatkozás elvégzése, amely „A” életének megmentését és „B” életének elvesztését eredményezte. Ennek hiányában valószínűleg mindkét gyermek halála bekövetkezett volna. A bíróság végszükségre hivatkozással állapította meg a jogellenesség hiányát, amit a speciális körülmények, azaz a gyengébb ikerpár megőlése az erősebbik megmentése érdekében indokoltta tett.

A kizáró ok szélesebb körű elfogadása már nem csak a gyakorlatban, hanem írott jogszabálytervezetekben is megjelent. Az Egyesült Államok minta büntető törvénykönyve (Model Penal Code), amit már több tagállam is adaptált 3.02 §-a végszükségi helyzetben bármely jogi tárgy védelme érdekében megengedi a kisebb sérelem okozását. Andrew Ashworth szerint ez a rendelkezés különösen akkor igazolható, ha kevesebb számú élet feláldozása árán lehet megmenteni sokkal többet.²⁷ Példaként egy olyan helyzetet említ ahol, egy sűrűn lakott várost fenyeget a gát átszakadása, azonban a veszély egy zsilipkapu felnyitásával és ennek következtében egy gyéribben lakott rész elárasztásával elkerülhető.

A megváltozott arányossági korlátra tekintettel további értelmezési kérdést vet fel a köteleesség-összeütközés pozíciója a büntethetőségi akadályrendszerben. Nagy Ferenc fogalom meghatározása szerint két vagy több koincidáló jogi kötelezettség a

²⁴ ALLEN i. m. 197.

²⁵ SMITH–HOGAN’S: *Criminal Law*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 370–371.

²⁶ SMITH–HOGAN’S i. m. 371–372.

²⁷ Andrew ASHWORTH – Jeremy HORDER: *Principles of criminal law*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 131.

konkrét szituációban olyan viszonyban áll egymással, hogy a kötelességek egyikének a teljesítése egyúttal kényszerűen más kötelezettségek sértését jelenti, s ezáltal büntetéssel fenyegetett cselekmény látszik megvalósulni.²⁸

Az eddigi jogirodalmi álláspont szerint a jogellenességet kizáró végszükség kezeiben belül értékelhető, ha egy tevési és egy mulasztási, valamint ha két olyan tevési kötelezettség ütközik össze, amelyek jogi tárgya heterogén (élet és vagyon). Önálló dogmatikai hatóköre a kötelesség-összeütközésnek homogén tevési kötelezettségek találkozása volt. Ilyennek tekinthető annak a vasúti pályáornak az esete, aki miután a vasúti testen egy sziklatömböt talál, a néhány lépésre lévő tóban fürdőző gyermekek segélykiáltására lesz figyelmes, miközben a közelgő gyorsvonat kisiklással fenyeget.²⁹ Továbbá annak a kisebb kórháznak az orvosa is ilyen helyzetben cselekszik, aki két életveszélyes sérült ellátására köteles, azonban az ahhoz szükséges lélegeztető gépből csak egy áll rendelkezésre.³⁰ Bármelyik, azonos számú élet megmentése kizárja a jogellenességet mindkét esetben.

Véleményem szerint azzal, hogy azonos sérelem okozása is arányos elhárítási módnak számít, a kötelesség-összeütközés differencia specifikáját elvesztette, ezért a végszükség harmadik személy részéről gyakorolandó sajátos esetének tekintendő.

4. Összegzés

A végszükség szabálya részben az új Btk. hatálybalépésével megváltozott, de a változatlanul hagyott rendelkezések is értelmezésre szorulnak, illetve továbbfejleszthetők, részben a jogirodalomban felvetettek szerint, részben a külföldi, így a common law gyakorlata alapján. Mindezek alapján az alábbi megállapítások tehetők.

A végszükségi veszélyhelyzet és az elhárító magatartás egymástól elkülönülten vizsgálendő. A veszélyközösségi helyzetekben elegendő, ha a sérelem bekövetkezése közvetlenül fenyeget. A másként el nem háríthatóság vizsgálata során a veszélyben lévő tőle elvárhatóságát fokozattan figyelembe kell venni. A gondatlan veszély előidézést érdemes lenne büntetéskiszabási kérdésként kezelni, mint korlátlanul enyhíthető esetet. A veszély arányos (azonos) módon való elhárításának lehetőségét az élet(ek) megmentése során is érvényesíteni kell. A bűnösséget kizáró túllépési tényállást, az arányosság elvételére alapított feltétel helyett általánosabban, a végszükség egyéb fogalmi elemeit is magába foglaló módon kellene szabályozni.

²⁸ NAGY Ferenc: Büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001/1. 30.

²⁹ HELLER Erik: *A magyar büntetőjog általános tanai*. Budapest, Grill, 1945. 125.

³⁰ NAGY (2001) i. m. 31.